

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

KUBASSEK, János

Torday Emil emlékei Londonban / Memories of Emil Torday in London

Eredeti közlés/Original publication:

Földrajzi Múzeumi Tanulmányok, Érd, 10. szám, 1991, 41–46. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR – 000.003.559

Dátum/Date: 2019. április / April

filename: kubassek_1991_TordayEmilLondon

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

KUBASSEK, János: Torday Emil emlékei Londonban / Memories of Emil Torday in London, *AHU MATT*, 2019, **pp. 1–15. old.**, No. 000.003.559, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Megjegyzés / Note:

ellenőrzött és szerkesztett szöveg / controlled and edited text

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, Torday Emil, a magyar afrikai tanulmányok kiemelkedő jelentőségű tudósa emlékeinek a nyomában Londonban, találkozás Torday lányával

African research in Hungary, looking for the memories of Emil Torday, a remarkable scientist of Hungarian African studies, in London, meeting with Torday's daughter

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

TORDAY EMIL EMLÉKEI LONDONBAN

KUBASSEK János

Földrajzi Múzeumi Tanulmányok, Érd, 10. szám, 1991, 41–46. old.

Összefoglalás

Torday Emil, a brit–magyar tudományos kapcsolatok kiemelkedő személye élete második felét a British Museum szolgálatában töltötte, A tanulmány szerzője 1989-ben az MTA-Soros Alapítvány támogatásával a helyszínen kutatta a Tordayra vonatkozó emlékeket, feljegyzéseket és a British Museumban található tárgyi anyagot. Azonosította egykori lakóházát és a kórházat, ahol elhunyt. Megtalálta a Kongó-medencében készített fényképeit, amelynek legértékesebb darabjairól másolatokat készíttetett. Találkozott az Afrika-kutató örökségét gondozó szakemberekkel, és felkereste az idős Torday Ursulát, Torday Emil leányát. – A jeles utazó emlékét példamutatóan ápolják Angliában, több könyvet adtak ki afrikai munkásságáról, 1990 novemberében pedig kiállítást rendeztek „Torday Emil és Kongó művészete” címmel.

A brit–magyar tudományos kapcsolatok történetében kiemelkedő szerepet játszott Torday Emil, aki több mint két évtizeden át a British Museum szolgálatában dolgozott.

1989 őszén az MTA–Soros Alapítvány támogatásával végzett kutatómunkám során alkalmam nyílt megismerni a Londonban található Torday emlékeket.

Munkám során az alábbi fő kérdésekre kerestem választ:

1. Mi történt Torday Emil 1900 és 1909 között a Kongómedencében telt expedícióinak néprajzi gyűjteményével?

2. Mi lett a sorsa páratlan dokumentumértékű afrikai fényképgyűjteményének, naplóinak, leveleinek, eredeti jegyzeteinek?

3. Hol volt a tudós egykori londoni lakóháza? Hol élt, dolgozott? Hol halt meg, s hol található a nyughelye?
4. Élnek-e leszármazottai?
5. Fellelhető-e valahol – esetleg kallódó – személyes hagyatéka?

Kutatásaim egyik ösztönzője és segítője *Kálmán Gyula* csornai tanár volt, aki a Népszabadság 1981. február 1-i számában „A kongói néger törzsek barátja” címmel megemlékezést közölt Torday Emilről.

Kálmán Gyula révén sikerült kapcsolatot teremtenem Torday Emil Budapesten élő unokahúgával, Jávorka Pálnéval.

1983-ban háromhetes önköltséges londoni tartózkodásom során kezdtem el a tájékozódást, mely az idő rövidsége miatt csekély eredménnyel járt. Hazautazásom előtti napon kaptam meg Jávorka Pálné levelét, melyben a következőket írta: „Torday Emil édesanyám testvérbátyja ... egyetlen leszármazottja T. Ursula, aki tudomásom szerint nem ment férjhez, miután béna és csak géppel tud járni. Nem biztos, hogy életben találja, miután ő is túl van a 70-en. Ha esetleg mégis él, tessék megmondani, hogy apja Aranka nővérének Márta lánya adta meg a címét. Egy régi, 1930-as cím: 17. The Grove Boitons S.W. 10. Amennyiben meghalt, jó volna megtudni, hogy a Torday gyűjtemény kinek a birtokában van?”

1983-ban csak annyit tudtam megállapítani, hogy Torday Ursula a megadott címről még a II. világháború előtt elköltözött.

Sajnos, időm rövidsége miatt akkor ezen a szálon nem tudtam továbbhaladni, s évekig nem volt lehetőségem a munkát folytatni.

A fordulópont 1985. november 2-án történt, amikor ifj. Bartha Lajos kíséretében ellátogatott a múzeumba *Anita McConnell*, a Királyi Természettudományi Intézet tudománytörténésze, aki nagy érdeklődéssel nézte meg a kiállítást és felajánlotta segítségét a londoni Torday- emlékek felkutatásához. McConnell úgy emlékezett, hogy Torday Ursula híres író lett, s több új könyvét adták ki a közelmúltban. Ezek alapján valószínűnek tartotta, hogy még életben van.

Anita McConnell közvetítésével kerültem kapcsolatba *John Mack* etnográfussal, a British Museum néprajzi részlege, a Museum of Mankind kutatójával, aki két évtizede foglalkozik az afrikai népek törzsi művészetével, s külön Torday munkásságával.

1989 októberében Londonban személyesen is megismerkedtem John Mack-kel, aki arról tájékoztatott, hogy a Torday Emil által a Kongó-medencében, a mai Zaire területén gyűjtött, több mint 3000

tárgyból álló anyag a British Museum legértékesebb és legalaposabban dokumentált közép-afrikai kollekciója.

Torday Emil utolsó fényképe

John Mack – aki kitűnően ismeri az afrikai körülményeket, mert maga is hosszabb időt töltött a kontinensen – Torday Emilt az antropológia terep- és dokumentációs munka úttörőjeként tartja számon. Véleménye szerint Torday gyűjtési módszerei – a sokoldalú kérdőíves leírás, a fotózás és a helyszíni hangfelvétel-készítés módszertanilag is kezdeményező és újító szerepet játszottak az afrikai népek kutatásában. A néprajz szemszögéből tevékenysége nemcsak Egyenlítői-Afrikában, hanem az egész földrészen tudománytörténeti mérföldkönek számít.

Tárgygyűjtési szempontjai sokoldalúak és szerteágazóak voltak. Elsősorban a Kongó-medence népei – a búsongok, a bambaiák, a bajakák és a batatelék – kultúrájával, hiedelemvilágával, vallási szo-

kásaival kapcsolatos szobrok, maszkok, hangszerek, áldozati kések alkotják a Torday-gyűjtemény leglátványosabb gerincét, de a mindennapi élet, a halászat, vadászat, a háztartás, lakás, főzés eszközei is megtalálhatók a kollekcióban.

John Mack tisztázta, hogyan kezdődött Torday kapcsolata a British Museummal. 1904. október 4-én levélben kereste fel *Sir Hercules Read*-et, a múzeum néprajzi osztályának kurátorát, és felajánlotta néhány, a balubák földjén gyűjtött tárgyat. Egy héttel később személyesen jelentkezett és Kongó Szabad Állam délkeleti vidékéről származó 38 darabos kollekciót ajándékozott az intézménynek. A tárgyak pontos, funkciójukra, használatukra is vonatkozó leírása jelezte, hogy gyűjtőjük nem lelkes amatőr, hanem egy ösztönösen dolgozó, kitűnő megfigyelő és lényeglátó képességgel megáldott kutató.

Torday 1905-ben mára British Museum megbízásából és anyagi támogatásával tért vissza Kongóba, hogy előre meghatározott szempontok szerint módszeres terepmunkát és gyűjtéseket végezzen. Munkája eredményeivel 1990 novemberétől a British Museum látogatói is megismerkedhetnek a John Mack állal rendezett *Torday Emil és Kongó művészete* című reprezentatív kiállításon, melyről egy szép, színes katalógust is megjelentettek.

Torday fotódokumentációja, jegyzetei, levelei

Torday híres koponya-gyűjteménye és fotódokumentációja után nyomozva *Miss E. Allen*, a Royal College of Surgeons kurátora közléséből tudtam meg, hogy a páratlan anyag 1941-ben német bombatámadáskor keletkezett tűzvész következtében elpusztult. Torday számos antropológiai feljegyzése és több ezer fekete-fehér fényképe, valamint ezek pótolhatatlan negatívjai a lángok martalékává váltak. Csupán két Torday állal adományozott badjok koponya maradt meg...

A háborús pusztítást azonban túlélte az akkor éppen véletlenül más intézménybe kikölcsönzött fotóanyag.

A Royal Anthropological Institute archívumában *Jonathan Benthall* igazgató és *Roslyn Poignant* segítségével bukkantam rá arra a mintegy 1500 felvételt tartalmazó, javarészt publikálatlan fénykép-anyagra, melyet Torday Emil a Kongó-medence néptörzseiről készített.

Jonathan Benthall hozzájárult ahhoz, hogy az általam legérdeke-
sebbnek tartott, mintegy kilencven felvételtől önköltséges áron nagyí-
tásokat rendelhessek, és megadta a Magyarországon történő felhasználási és publikálási engedélyt is.*

Torday fotóinak tudományos jelentőségét érzékelteti, hogy 1980-
ban a British Museumban önálló kiállítást rendeztek belőle és Roslyn
Poignant szerkesztésében külön katalógust is megjelentettek.

Torday kéziratai, feljegyzései részben a British Museum, részben a
Royal Anthropological Institute archívumában maradtak meg. 1907-
1909 közötti, Hilton Simpsonnal tett expedícióinak naplóját az utóbbi
intézmény őrzi. Torday *Henry Balfourral* folytatott levelezése az ox-
fordi Pitt Rivers Museum kézirtattárában található. A Királyi Földrajzi
Társaságban is fennmaradt néhány levele.

Kutatás a leszármazott után

Anita McConnell segítségével jutottam hozzá Torday Emil 1931. má-
jus 11-én kelt, D X 471698 számú halotti anyakönyvi kivonatának hi-
teles másolatához, melyet a londoni General Regisler Office 19-2286
nyilvántartási számon állított k i.

A sors szomorú fintora, hogy Torday élete Londonban a
Shaftesbury Avenue-n található Francia Kórházban ért véget, melytől
néhány lépésnyire, a 196-os számú házban működött a Seeley kiadó-
vállalat, az *On the trail of the bushongo* című, 1925-ben megjelente-
tett, nagy sikerű munkájának kiadója.

A dokumentum szerint Torday műtétet követő szívelégtelenségben,
ötvenöt esztendőskorában, 1931. május 9-én hunyt el. Utolsó lakhelye
London Kensington nevű előkelő városrészében található 17 The

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani Juba Ferencnek (Bécs), Bodnár Im-
rének, Szecsei Józsefnek, Szűcs Bélának, Vásárhelyi Istvánnak, Balogh Ta-
másnak, Gyurán Jánosnak (Kanada, Toronto), Radies Gézának (USA, Chi-
cago) és Szörényi Évának (Puerto Rico, San Juan), hogy önzetlen anyagi se-
gítségükkel lehetővé tették a költséges reprodukciók elkészítését, valamint a
nagy mennyiségű egyéb tudománytörténeti értékű anyag fénymásolását. Az
ő segítségük nélkül nem juthatott volna Magyarországra e páratlan fénykép-
gyűjtemény. Egyben itt mondok köszönetet Francis és Tünde Laxnak, akik
megküldték részünkre a British Museumban rendezett „Torday Emil és Kon-
gó művészete” c. kiállítás katalógusát.

Grove Boitons volt. A z utcát és a házat megtaláltam, de az új lakók semmit sem tudtak a neves tudósról. A z utcai járókelők közötti kérdezősködésem sem járt eredménnyel. Egy idős néni halványan emlékezett egy ott lakott, beteges, külföldi íróra, akinek volt egy járásképtelen kislánya, de semmi konkrétumot nem tudott a családról, bár a Torday nevet ismerte valahonnan.

A halotti anyakönyv leszármazottként az azonos lakcímű Torday Ursulát jelölte meg, de továbbra is nyitott maradt a kérdés, hol temették el Torday Emilt?

A ma is egészségügyi intézményként működő Francia Kórházban nem sikerült erre vonatkozó adatot találni, s egykori lakóhelyének plébániáin is hiába érdeklődtem.

A kensingtoni és bromptoni, majd London egyéb számításba jöhető temetőinek sírnyilvántartásait átvizsgálva sem találtam semmilyen nyomra vezető bejegyzést. Csupán annyit sikerült megállapítani, hogy a hamvasztásos temetkezés 1939-től terjedt el Londonban, így nem valószínű, hogy a nyolc évvel korábban elhunyt Tordayt elhamvasztották volna.

A további kereséshez egyetlen szál maradt: Torday Ursula, akinek 1983-as londoni Montague Mansions-beli címét telefonkönyv segítségével tudtam azonosítani. A telefonszámon azonban senki nem jelentkezett, s a ház lakása le volt zárva. Az egyik szomszéd szerint a lakás üres, mert nincs bérlője. A legkülönbözőbb napszakokban próbáltam érdeklődni a lakóktól, de csak annyit tudtam meg, hogy az utolsó bérlő, egy idős, tolókcsihoz kötött hölgy volt, akit már hat-hét hónapja nem láttak. Mivel Londonban nincs sem központi, sem kerületi *Henry Balfour* lakcímnnyilvántartás, az ingatlan-nyilvántartás pedig szigorúan bizalmas a személyiségi jogok védelme miatt, rendkívül nehéz volt a kutatás. Torday Ursula korát és egészségi állapotát ismerve azt is feltételezni lehetett, hogy esetleg már nincs is az élők sorában. Ezt az eshetőséget azonban a General Register Office halotti anyakönyvi nyilvántartása alapján szerencsésen sikerült kizárni. Hetekig tartó nyomozás derítette ki, hogy melyik kórházban kezelték utoljára. Telefonon beszéltem egyik orvosával, aki szerint Torday Ursula a közelmúltban vidékre költözött. Hogy pontosan hová, azt nem tudta, vagy nem akarta megmondani, s a személyes találkozó elől is kitéri, sok munkájára és egyéb elfoglaltságaira hivatkozva. Annyit azonban elárult, hogy időnként meglátogatta egy *Peter Torday* nevű fiatalember, akinek operaénekes a foglalkozása.

Találkozás Torday Ursulával

Sikerült kapcsolatot teremteni a fiatalemberrel, aki csak névrokona Torday Ursulának, de gyermekkor óta jól ismeri, s baráti kapcsolatban van az idős, mozgásképtelen hölgygel.

Henry Balfour

Többszöri telefonbeszélgetés után jelezte, hogy Torday Ursula szívesen lát, s együtt kereshetnénk fel.

A találkozásra 1989. november 18-án került sor a dél-angliai West-Sussex-ben található Balcombe House-ban. Peter Torday gépkocsiján vitt el a Brightonól kb. 12 mérföldre északra található falucskába, ahol egy patinás, múlt századi kastélyban berendezett öregek otthonában él a jeles Afrika-kutató lánya.

CERTIFIED COPY OF AN ENTRY OF DEATH

GIVEN AT THE GENERAL REGISTER OFFICE, LONDON

Application Number 492286

REGISTRATION DISTRICT Holborn

1931. DEATH in the Sub-district of St Giles & Vintry in the County of London

Column—	1	2	3	4	5	6	7	8	9
No.	When and Where died	Name and surname	Sex	Age	Occupation	Cause of death	Signature, description and residence of informant	When registered	Signature of registrar
191	<u>Ninth Street 1931</u> <u>London</u> <u>Chesham</u> <u>London</u>	<u>Emil</u> <u>Torday</u>	<u>male</u>	<u>55</u> <u>years</u>	<u>of the firm</u> <u>Booth</u> <u>Physician</u> <u>Anthropologist</u>	<u>Cardiac failure</u> <u>after operation for</u> <u>pyelitis</u> <u>Recognized by</u> <u>Dr. J. H. B. B. B.</u> <u>(signature)</u>	<u>Ursula Torday</u> <u>Booth</u> <u>17, The Grove</u> <u>Booth</u> <u>Booth</u>	<u>October</u> <u>1931</u>	<u>Registrar</u>

CERTIFIED TO BE A TRUE COPY of an entry in the certified copy of a Register of Deaths in the Districts above mentioned.
Given at the GENERAL REGISTER OFFICE, LONDON, under the Seal of the said Office, the 21st day of October 1931

This certificate is issued in pursuance of the Births and Deaths Registration Act 1953. Section 34 provides that any certified copy of an entry purporting to be sealed or stamped with the seal of the General Register Office shall be received as evidence of the birth or death to which it relates without any further or other proof of the entry, and no certified copy purporting to have been given in the said Office shall be of any force or effect unless it is sealed or stamped as aforesaid.

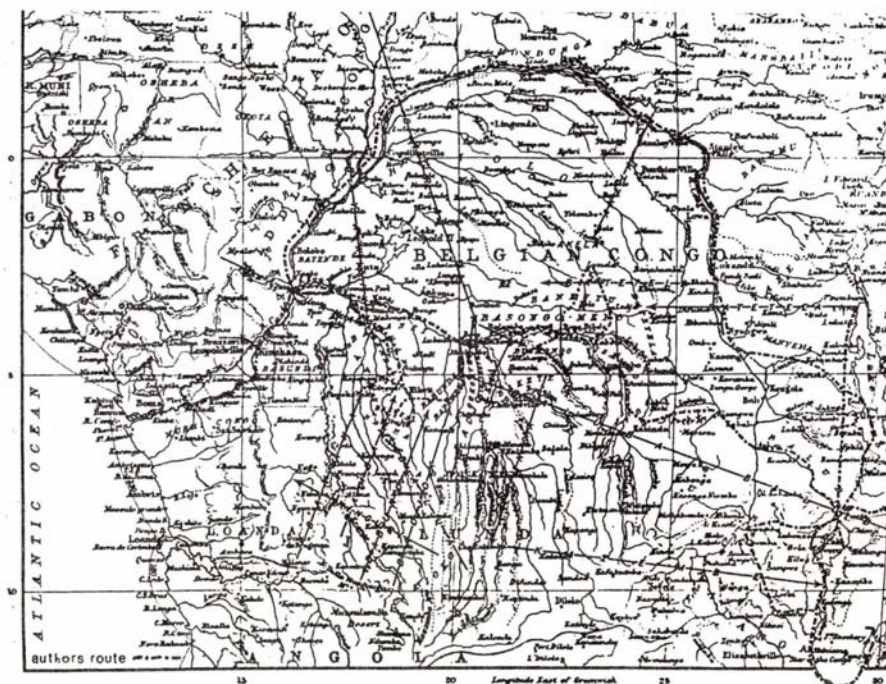
DX 471698

Torday Emil halotti anyakönyvi kivonata Londonból

Torday Emil kedvenc kutyáival a Kongóba tartó hajó fedélzetén

Kezdeti bizalmatlanságából feloldódva Torday Ursula elmondta, hogy édesapja élete végéig megőrizte magyar állampolgárságát, bár ebből több hátránya is származott. Idegen állampolgárt nem alkalmazhatott a British Museum belső, stálszbeli munkatársként, így rendszeres fizetést sem kaphatott. Megélhetését népszerű könyvek, cikkek írásával biztosította. Az I. világháború idején a Nagy-Britanniában tartózkodó központi hatalmak állampolgárait biztonsági okokból internálták. Torday Emil tudományos érdemeire való tekintettel a British Museum közbenjárására került el ezt a sorsot, de a háborús években lakóhelyét nem hagyhatta el, levelezését ellenőrizték és hetente jelentkeznie kellett a rendőrségen. A húszas években szóba került Kínába történő hivatalos kiküldetése középkori szobrok vásárlása céljából, de ez a terve adminisztratív okokból megghiúsult, mert a Magyar Királyság útlevelével nem léphetett fel a brit érdekek képviselőjeként.

Torday Emil expedíciójának útvonala a búsongok földjére (a térképen nyilakkal végződő egyenes vonalak a népcsoportok vándorlási irányát jelzik)

Torday Ursula elmondta, hogy a trianoni döntést követően a román hatóságok megkeresték édesapját, s egy rég elfeledett, Torda környéki családi birtokot ajánlottak fel neki, ha cserébe felveszi a román állampolgárságot. A tudós az ajánlatot visszautasította.

Megtudtam, hogy a londoni magyar követségről Szapáry gróf és Bárdossy László sajtóattasé, valamint Nagy Imre nevű diplomata rendszeres vacsoravendégük volt a húszas években.

Torday Emil rendszeresen írt budapesti lapokba, s az újságok a cikkekért komoly honoráriumokat küldtek a szerzőnek Londonba.

Ursula megmutatta a birtokában levő hatalmas monográfia, az *African races* egy ritka példányát, mely édesapja életművét foglalja össze. A néprajzi, antropológiai szakkörökben ma is alpműnek tekintett kötet Torday Emil halála előtti évben jelent meg.

A kutató személyes hagyatéka iránt érdeklődve kiderült, hogy Torday számos értékes afrikai szobra, fafaragványa, kongói néprajzi tárgya szerencsésen átvészelte a háborús esztendőket. Peter Torday elmondása szerint 1986-ban még ő is látott Ursula lakásán néhány afrikai textiliát, maszkot és fafaragványt. A tárgyakat azonban Ursula a nyolcvanas években apránként eladogatta, hogy legyen pénze az orvosi kezelésre. Csupán egy eredeti arcképet és néhány könyvet őrzött meg édesapjától.

Halálát hírül adó gyászjelentésből sem maradt meg példánya. Torday Emil sírjáról sem tudott felvilágosítást adni, mert a temetéskor a nagy lelki megrázkódtatástól szinte sokkos állapotban volt, és nem emlékszik semmire. Mivel gyermekbénulása miatt kiskora óta járásképtelen, később sem látogatta a sírt. Így nem is tudja, merre lehet. E kijelentését furcsává tette, hogy – elmondása szerint – meghívásnak eleget téve, mint sikeres író, ellátogatott Dél-Afrikába, az USA-ba és Thaiföldre is.

Torday Emil végső nyugalóhelye mindeddig ismeretlen, de személyének és munkásságának emléke elevenen él Angliában, ahol a British Museum kiállítása és több új könyv, kiadvány, katalógus idézi fel a Kongó-medencében tett expedícióit, gyűjtéseit.

Szomorú és elgondolkodtató tény, hogy saját szülőföldjén szinte teljesen kiesett a köztudatból. E sorok szerzője a londoni Bush House-ban, a BBC Rádió Magyar Osztályának munkatársa, *Siklós István* mikrofonja előtt számolt be Tordayval kapcsolatos bűvárkódásairól. A magyarországi sugárzást követően rövid időre itthon is felcsillant a remény, talán sikerül a híres Afrika-kutató életművét könyv alakban

megismertetni a hazai olvasókkal. A z elképzelés azonban a piacz-
daság göröngyös útján egyelőre elakadt.

Tetovált testű búsongó asszony (Torday E. felvétele)

Irodalom

FUTÓ J. (1973): Torday Emil, Közép-Afrika etnográfusa és antropológusa (1875–1931). In: *Magyar utazók, földrajzi felfedezők*. Szerk.: Havasné Bede Piroska – Somogyi Sándor, Budapest.

HALÁSZ Gy. (1932): Torday Emil emlékezete, *A földgömb*. III. évf., 9. sz., 289–296. old.

KÁLMÁN Gy. (1981): A kongói néger törzsek barátja, *Népszabadság*, febr. 1.

MACK, J. (1990): *Emil Torday and the Art of Congo, 1900–1909*, British Museum, Museum of Mankind; London.

TORDAY E. (1923): Bolyongások Afrikában. Három utazás az Egyenlítő vidékén, Budapest.

TORDAY E. (1924): *Afrikai emlékek. Egy Afrikakutató naplója*, Budapest.

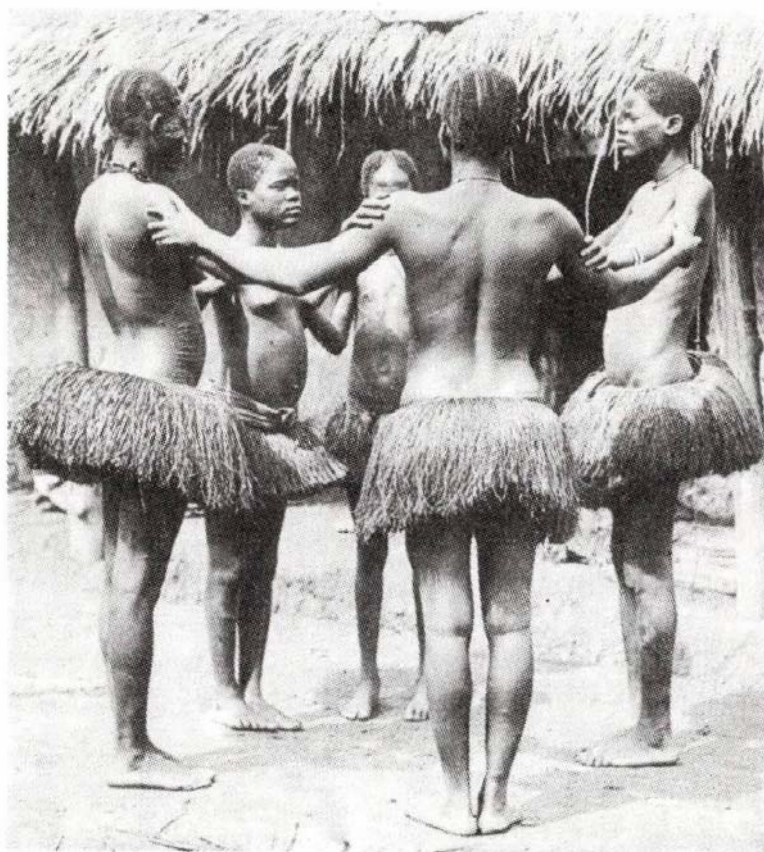
TORDAY E. (1925): *On the trail of the Bushongo*, 286 p. London.

TORDAY E. (1930): *African races*, London.

TORDAY MEMORIES IN LONDON

Emil Torday, the outstanding scientist of British–Hungarian scientific relations spent the second half of his life in the service of the British Museum. He worked for this famous scientific institution between 1904 and 1931, and he lived in London from 1909 to 1931. The author of the article investigated the memorabilia, written materials and other objects connected with Emil Torday, supported by the Hungarian Academy of Sciences – Soros Foundation in 1989. He identified Torday's house and the hospital where he died. He found in the archives of the Royal Anthropological Institute photo collection which was taken in the Congo Basin, and he was able to make copies of the most valuable items, thanks to the financial generosity some of the Hungarians living in the west. He managed to meet experts looking after the ethnographical heritage of Torday, and he visited his daughter Ursula Torday. Surprisingly, the tomb of the eminent traveller has not yet been discovered, though he is well remembered in England. More books and catalogues have been published in connection with his African work and collections. In November 1990 the Museum of Mankind opened a representative exhibition by John Mack, with the title "Emil Torday and the Arts of Congo". BBC Radio, in a special programme, together with some English newspapers, have expressed appreciation of Emil Torday's activities.

Translated by Z. Kovács

**Táncoló búsongó lányok (Torday E. felvétele)
A fényképeket a londoni
Royal Anthropological Institute bocsátotta rendelkezésünkre**